

INHOUD

Eerste deel
De ziekte van Sjaan
9

Tweede deel
Snedes in het oor
87

Derde deel
De zee van zuiver zand
217

Vierde deel
Lessen in afscheid
275

Vijfde deel
De weg naar Makassar
373

EERSTE DEEL

De ziekte van Sjaan

Na zoveel jaren schiet haar naam me weer te binnen; tegelijkertijd voel ik jeuk. In mijn nek, onder het eelt van mijn voeten, om de herinnering kracht bij te zetten.

Het vliegtuig kraakt als een houten bark; hoog boven de Atlantische Oceaan kan de turbulentie even heftig zijn als het zwalpen van de golven beneden. Zeventienhonderdachtenvijftig kilometer resten me nog tot de plaats van bestemming; ik ben onmiskenbaar op de terugweg, maar naar welk land keer ik terug? Naar het land waar mijn vader zijn laatste jaren sleet, in de hoek van de zitbank, tussen stapels boeken? Of naar het land van Sjaan?

In het heldere licht van boven de wolken zie ik haar plotse-ling weer zitten, geheel in het zwart gekleed, met een vinger die al wijzen wil en ongedurig tikt, op de bovenste knoop van haar jas. Ze was nog mooi ook, met van die donkere ogen die vlammen konden, en kort dik haar, en met meelwitte wangen, waardoor haar lippen roder leken dan ze waren. Mooi en verbeterd – met Sjaan viel niet te praten.

Zou iemand haar nog kennen, in het dorp? Ik heb haar naam nooit meer uitgesproken. Naarmate ik langer reisde, raakte ze verder op de achtergrond. Ze hoorde bij een andere tijd, bij dreiging, minachting, en in zekere zin ook bij de dagen van afzondering die aan mijn rusteloosheid voorafgingen.

Ik kijk door het raampje, wachtend op een gat in de wolken. Ooit legden mijn vader en mijn moeder en mijn broers beneden op het water de laatste mijlen af, op een overvol repatriërings-schip dat slagzij maakte. Bij iedere stap in de gang of de hut moesten ze zich vastgrijpen, waardoor ze zich de terugkeer

zouden blijven heugen als een permanente glijpartij.

De afgelopen jaren ben ik vele malen teruggekeerd, maar altijd voor kortere tijd. Ditmaal zal het anders zijn, ditmaal zal ik mijn vroegere huis betrekken alsof ik het nooit verlaten heb. Op een gegeven moment moet je beslissen: of voorgoed wegblijven, of de draad weer opnemen. Ik heb voor het laatste gekozen, misschien om het raadsel op te lossen dat aldoor groter wordt wanneer je in den vreemde vertoeft: waar je precies vandaan komt.

Maar hoe doelbewust dat ook lijkt, ik heb geen seconde vermoed dat ik haar naam weer zou pevelen. Toen ik mijn koffers pakte, zag ik een gracht, een brug met fietsen tegen de leuning, lantaarns die een zachtgeel licht verspreiden, een vlokje sneeuw, een café; de vredige plaatjes die je altijd voor ogen komen wanneer je, aan de andere kant van de aardbol, het beeld oproept van Nederland.

De weg naar Amsterdam is weer breder geworden: bij mijn laatste vertrek bestond hij uit acht banen, inmiddels zijn het er twaalf. Langs de berm zijn kantoorkolossen verrezen die het zicht op de buitenwijken ontnemen. Veel glas, om het beton te camoufleren en de suggestie van ruimte te wekken, als spiegels in een veel te krappe zaal. De volte zal je niet meer benauwen als je dagelijks langs die aquariums rijdt, maar ik heb jaren over een wijde zee uitgekeken.

Aan de oever van het IJ verrijst een stad naast de stad. In de graansilo, een betonnen toren waaronder de laatste schepen afmeerden toen ik naar Amsterdam verhuisde, zijn vensters aangebracht; aan die vroegere kathedraal voor gerst en rogge zullen nog twee appartementencomplexen worden vastgeplakt, voor yuppen die een half miljoen voor vijftig vierkante meter kunnen betalen. Borden vermelden het bedrag, en eigenlijk is dat al niet meer nodig; over *Te koop* is *Verkocht* geplakt.

Pas als de taxi de Korte Prinsengracht opdraait, schikken de huizen zich naar de stad die ik me herinner. Amsterdam verandert nooit, niet binnen de grachtengordel althans. Ik hoor het mijn collega's van het weekblad nog zeggen: 'Je bent niet goed bij je hoofd als je daar iets koopt. Naalden op de stoep en spuiten in het trapportaal – of heb je een zwak voor junkies en heroïnehoeren?' Oud-Zuid, daar moest ik een etage zoeken, als ik tenminste de stad boven het land verkoos. Edam was natuurlijk beter, of een dijkwoninkje in de Beemster, of verder weg, een boerderijtje in de Betuwe. Maar goed, dat was in 1976, toen stonden er nog geen files voor de poorten van Amsterdam en schoten de meeste verslaggevers thuis de tuinbroek aan, zodra ze hun stukjes over de grootstedse troebelen hadden getypt en het traangas uit hun neus hadden gesnoten. Terug naar de natuur, dat kon toen nog net, voor het platteland werd opgeheven.

Van de grachten gold de Brouwersgracht als de minst aantrekkelijke. Pakhuizen die naar levertraan stonken en kloptoren in de balken van het plafond. Nauwelijks had ik de bovenste etage van zo'n pakhuis betrokken – met balken en steunvinken, maar zonder torren – of mijn oudste broer belde vanuit de provincie, vaderlijk verontrust. Of de krakers al in mijn keuken stonden. Van de televisie wist hij dat het oorlog was in de hele stad, ik kon mijn voordeur maar beter dichtspijkeren. Helaas, ik bezat geen hamer, en trouwens, van de gevechten merkte ik pas iets toen ik zelf de tv aanzette. Dankzij de krakers leefde de mythe van de grote boze stad nog even voort, tot de yuppen op de grachten neerstreken en geen zolder te bouwvallig was om tot een penthouse te verbouwen.

Vreemd om een huis binnen te gaan waar je vele jaren hebt gewoond en gewerkt, en dat je toen plotseling hebt verlaten, uit een zucht naar elders. Het is nog van jou, tot in ieder detail herkenbaar, maar je geur is eruit verdwenen en je meubels staan op een andere plaats. Ik inspecteer het vluchtig. Jarenlang heb ik

het appartement tijdens mijn afwezigheid verhuurd, aan Engelsen vooral, en dat laat zich aanzien: het kaarsvet kleeft aan alle vensterbanken. Engelsen hebben iets tegen lamplicht; als ze de deur achter zich dichttrekken, willen ze schemeren, op z'n Victoriaans.

Het is nog te vroeg om te gaan slapen, ik rek de middag met inkopen doen. Leo snijdt de ham op dezelfde plek waar zijn vader dat in 1936 al deed, laag aan de Haarlemmerdijk. Of zijn zoon de traditie voortzet, betwijfelt hij, door de nieuwe winkelwet. Zijn zoon past ervoor om 's avonds tot halftien in de winkel te staan en de hele zondagmiddag.

‘Zondag?’

In dit land, waar mijn vader op de dag des Heren tweemaal preekte?

Leo schudt misnoegd het hoofd.

‘Ik doe er niet aan mee, zondagmiddag is voor mij Ajax, maar het kost me wel een hoop klanten, die shoppen dan bij Albert Heijn.’

Ajax zou mijn vader begrepen hebben – hij was gek op voetbal. Voor Albert Heijn zou hij het vierde gebod niet hebben ingeslikt. In iedere dominee school een verstokte sociaal-democraat – geen knieval voor de mammon.

De buizen van de verwarming tikken wanneer Thijs belt. Hij heeft een tweede huis in Zeeland gekocht en nodigt me voor zaterdag en zondag uit, in Burgh-Haamstede, op de kop van Schouwen-Duiveland, niet ver van de duinen waar we ooit in een pan gingen liggen, met onze vriendinnen, uit het zicht en uit de wind, want waaien deed het altijd.

‘Je kunt blijven slapen. Het is een flink huis, met drie slaapkamers.’

‘Mooi.’

Thijs: iedere morgen om halfzes op, om kwart voor zes in de auto. Om kwart voor acht op kantoor, tot kwart voor zeven 's avonds, en dan weer in de file, net als 's morgens. Een op de twee zaterdagen in de Cityhopper, met de laptop op schoot, na besprekingen in Londen, Parijs, Hamburg of München. Drie weken vakantie in het jaar, wat neerkomt op een kort reisje in het voorjaar en een langer in de zomer, dat meestal vroegtijdig afgebroken wordt door dreigend fusiegevaar. Wanneer ik hem vanuit het buitenland belde, deed ik dat om zeven uur Nederlandse tijd, en dan sprak hij me door de microfoon toe, die boven het dashboard van zijn Volvo uitstak als boven een vergadertafel.

‘Druk?’

‘Gelukkig wel. Zonder stress verpapt een mens.’

Het is weer even wennen aan dit soort taal, als je net uit een streek komt waar men graag de mouwen opstroopt maar uitsluitend om van het carnaval een schouwspel te maken dat de zinnen vervoert. Na de glitter en de glans ligt het openbare leven vier maanden stil – geen post, geen rekeningen en soms dagen achtereenvolgend geen stroom. Niemand raakt daar overwerkt, met als voordeel dat slechts één op de honderd mannen aan een hartinfarct sterft en één op de duizend vrouwen.

Fietsen in Zeeland. Lopen door de duinen. Dat huisje zal Thijs op de been houden.

‘Liselot flanst wel een maaltijd in elkaar. En ik vraag Erik ook.’

De vrienden van weleer. Terug in het land van de vaderen, twee eilanden onder het eiland waar we opgroeiden. Praten, eten, drinken, ofschoon de beste wijn in de kelder zal blijven.

‘Die bewaar ik voor Marie-Suzanne. Een fles die ik speciaal voor haar in de Médoc heb gekocht.’

‘Ze wilde direct naar Bordeaux. Haar moeder wordt oud.’

‘Begrijpelijk. En daarom heb ik dit weekend vrijgehouden. Het lijkt me maar niks als je terugkomt en je niemand hebt om tegenaan te lullen.’

Je kunt zeven maanden verdwijnen of zeven jaar, voor een vriend van vroeger maakt het niet uit, hij spreekt je toe alsof je gisteren nog samen met hem naar school bent gefietst. De oudste banden blijken toch steeds weer de sterkste, misschien omdat ze zonder baatzucht zijn gesmeed.

‘Heb je trouwens nog een auto?’

‘Dezelfde als destijds. Geleend aan mijn buurvrouw die in ruil daarvoor op de Engelsen lette. Moest ook wel, want die dansen nog steeds rond kaarsen, in walmen hasj.’

‘De charmes van Amsterdam. Wat ouderwets.’

‘In jouw kringen zal het wel coke zijn.’

‘Voorbij. Het enige dat mijn collega’s nog willen opsnuiven, is de geur van geld.’

‘En jij?’

‘Ik moet gewoon iets doen.’

U rijdt te snel, lees ik in een rood oplichtende gevarendriehoek, wanneer ik in een flauwe bocht de A10 nader. Was het niet honderd op de ringweg? Nee, in de bocht geven borden zeventig aan. Een blik op de snelheidsmeter leert me dat ik zevenenzeventig rijd. Voor de zeven kilometers die me dichterbij de dood brengen word ik direct gewaarschuwd: in dit land zul je nooit uit de bocht vliegen.

Op de ringweg kruip ik naar honderd. Zeventig, waar schuwt een bord boven de weg, wegens werkzaamheden. In een politiewagen op de vluchtstrook hanteert een agent de lasercamera om me eraan te herinneren dat je nog altijd scherp in de gaten wordt gehouden op ’s heren wegen. En wee je gebeente als je de limiet overschrijdt... Ik krijg al bijna heimwee naar Curacao, waar ik slechts op de gaten in het wegdek hoefde te letten, en op de loslopende geiten.

Voorbij Schiphol mag ik opeens honderdtwintig. Even later

is het weer honderd. Ik let meer op de borden dan op het verkeer. Honderd. En dan weer een stukje honderdtwintig, tussen Den Haag en Rotterdam, waar ik trouwens maar vijftig kan rijden, in de file.

Kruipen voor de Beneluxtunnel. Machines asfalteren de rijbaan naar de nieuwe tweede buis. Overal wordt gebouwd, aan wegen, tunnels, viaducten, aan de hogesnelheidslijn, Vinex-lokaties (waar staan die letters voor?), kantoorcomplexen of showrooms die pal naast de snelweg als enorme etalagekasten staan te blinken. De nijverheid straalt je tegemoet, maar op de radio worden zevenentwintig files gemeld en negen uitgevallen treinen vanwege een breuk in de bovenleiding. Een Antilliaan zou er het bewijs in zien dat drukdoenerij nergens toe dient: hogesnelheidslijnen aanleggen terwijl de eerste de beste boemel als vastgenageld aan de rails blijft staan.

Een tunnel. Een brug. En alweer een bord dat oplicht. *U nadert een stoplicht. Minder snelheid.* Vijftig, melden borden langs de weg. Twee kilometer voor het stoplicht word je er al op gewezen dat je zo dadelijk op de rem moet trappen. Zoals mijn moeder me vroeger toeriep wanneer ik op de fiets sprong: ‘Voorzichtig hóór.’

Op de vijftien kilometer naar de Haringvlietdam wisselt de voorgeschreven snelheid vijfmaal. 100, 70, 50, en dan weer 50, 70, 100. Ik tel zes camera's, en dan reken ik de camera's bij de stoplichten niet mee. Ik krijg het een beetje warm, vermoed dat ik misschien wel 55 heb gereden. De eerste bon zal binnen zijn.

Eindelijk de dam op, en dan de weidse polders in. *Licht aan. Ook overdag.* Ja, dat krijg je wanneer de zon nooit schijnt. Het miezert bovendien; zonder brandende koplampen verdwijnt je hier inderdaad in de nevel. Nog een keer. *Licht aan. Ook overdag.* Maar ik heb dat licht allang aan. Vijf keer word ik eraan herinnerd, en tussendoor staart een operatiezuster me aan die me waarschuwt dat ik beter niet met een slok op kan rijden en

wordt me ook nog eens aangeraden de kinderen op de achterbank in de veiligheidsgordels te gespen. Het volgende bord maakt me echt panisch. *Vogels!*

Minder uw snelheid. Zestig ditmaal. Die waren we nog niet tegengekomen. Kunnen ze me dat verklaren? Jawel, 60, *Recreatiezone*. Het is februari, het is koud. Op het water valt geen surfer te bekennen en langs de oever van de dam waagt zich geen enkele wandelaar. Desondanks moet ik er rekening mee houden dat zich hier een verloren recreant kan ophouden. En 's zomers? 's Zomers zullen ze hier bumper aan bumper staan, op weg naar een half metertje strand, en dan veranderen die borden met 60 in een pesterijtje.

Een rotonde. Ook dat is nieuw, de ene rotonde na de andere. Bij Serooskerke draai ik tot driekwart door en schiet het dorp binnen. Jeugdsentiment: in Serooskerke stapte het meisje van de brommer af, en nooit meer zou ze haar handen in mijn broekzakken steken om haar vingers aan mijn kruis te warmen. Ik zie haar haren door de voorruit, haren die donker waren als het roggebrood waarmee ze haar honger stilde, en knal met mijn hoofd tegen het dak. Die drempel was wel erg hoog, daar kon ik niet met dertig overheen. Hard remmen voor de volgende. Ook in Serooskerke drempels; ik dacht dat die dingen voorbehouden waren aan nieuwbouwwijken met onwetende Marokkaantjes op straat.

Tot Burgh-Haamstede is het 80. Zodat ik rustig naar de afslag R 112-111 kan zoeken en vervolgens naar R 111, wat met vier borden staat aangegeven. Voor ik het dorp binnenrijd, waarschuwt een bord me dat ik een *stiltegebied* betreed. Behoudens mijn vriend is er inderdaad geen mens te bekennen.

Hij snoeit de heesters voor zijn nieuwe huisje, het vijfde van een bungalowpark.

'En? Ging het vlotjes?'

'Doodmoe word je ervan.'

'Ach ja, het valt niet mee om weer in een echt land te rijden.'